

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของข้าราชการ : ศึกษาเฉพาะกรณี เรือนจำอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อศึกษาแนวทางและกระบวนการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจพอเพียงให้คงอยู่ในวิถีชีวิตของข้าราชการ และเพื่อศึกษาวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปภายหลังจากที่มีการปรับใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของข้าราชการเรือนจำอำเภอสีคิ้ว กรณีศึกษาที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ผู้บัญชาการเรือนจำและข้าราชการเรือนจำอำเภอสีคิ้ว รวม 14 คน และกลุ่มครอบครัวข้าราชการเรือนจำอำเภอสีคิ้ว จำนวน 5 คน ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 การสัมภาษณ์เจาะลึกผู้บัญชาการเรือนจำ

ความรู้ความเข้าใจของผู้บัญชาการเรือนจำในช่วงแรกเหมือนคนทั่วไป คือ รู้สึกว่าการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติในยุคที่การพัฒนาประเทศถูกครอบงำด้วยทุนนิยมเป็นเรื่องที่ปฏิบัติได้ยาก แต่เมื่อได้นำมาปฏิบัติจริงด้วยตนเอง จึงรู้ว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ อย่างเป็นรูปธรรม และหลังจากกรมราชทัณฑ์มีนโยบาย จึงสมัครเข้าเป็นเรือนจำนำร่อง โดยเริ่มต้นด้วยการประชุมเจ้าหน้าที่ทุกคนว่าจะดำเนินการเป็นองค์กรแห่งความพอเพียง และทุกคนก็พร้อมใจกันที่จะใช้ชีวิตแบบพอเพียง ซึ่งทุกคนเริ่มจากการปลูกผักสวนครัวควบคู่กับการเลี้ยงปลาที่ทุกคนมีความเห็นว่าควรจะเป็นปลาคุกกี้ เพราะต้องการออกซิเจนน้อยและบำบัดน้ำได้ในน้ำเดียว ต่อมาอธิบดีกรมราชทัณฑ์ (นายนิติ จิตสว่าง) มาตรวจเยี่ยมและเห็นว่าข้าราชการเรือนจำอำเภอสีคิ้วดำเนินการเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงกันทุกคน จึงตั้งชื่อชุมชนแห่งนี้ว่า “หมู่บ้านข้าราชการเศรษฐกิจพอเพียง” โดยวิธีการดำเนินการ คือ เรียกประชุมเจ้าหน้าที่ กำหนดกิจกรรมแต่ละกลยุทธ์ให้ชัดเจน เชิญวิทยากรจากหน่วยงานภายนอกมาให้ความรู้ในด้านการเกษตร และลงมือปฏิบัติพร้อมกันทุกคน

เทคนิคที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วม คือ ภาวะผู้นำในทุกระดับชั้นต้องมีการขยายผลและเข้าใจ ในหลักเศรษฐกิจพอเพียง พุคคลุ้ยกันในการดำเนินการโดยไม่มีเงื่อนไขเรื่องเวลา โดยผู้บัญชาการ ต้องทำเป็นแบบอย่างและลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งพยายามกระตุ้นทุกคนว่าตนเองไม่มีความรู้ ไม่ได้มี พื้นฐานทางการเกษตรยังสามารถปฏิบัติได้ ซึ่งปัญหาและอุปสรรคของการปฏิบัติ คือ การปลูกฝัง ให้ทุกคนเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการโยกย้ายสับเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ทำให้การ ดำเนินการไม่ต่อเนื่อง ภายหลังจากดำเนินการตามนโยบายขององค์กรแห่งความพอเพียงทำให้เจ้าหน้าที่ ทุกคนมีความสุขจิตดี สุขภาพกายดี เมื่อมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานอื่นมาดูงานที่เรือนจำทำให้ทุกคน เกิดความภาคภูมิใจอยากทำให้ดียิ่งขึ้น อบรมมุขลดลง ไม่มีการตั้งวงดื่มเหล้าเหมือนเมื่อก่อน มีกิจกรรมในครอบครัวที่สามารถทำร่วมกัน ทำให้ครอบครัวอบอุ่นขึ้น ส่งผลถึงภารกิจหลักภาย เรือนจำดีขึ้น มีความสามัคคีกันมากขึ้น เจ้าหน้าที่ทุกคนไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน ผู้บัญชาการเรือนจำ ประเมินความสำเร็จว่าถึงวันนี้ทำได้ประมาณ 70 เปอร์เซ็นต์ แต่ใจจริงอยากทำให้ถึง 100 เปอร์เซ็นต์ คือ มีกลุ่มแม่บ้าน และมีผลผลิตในรูปแบบสินค้าอย่างเช่นปลาตุ๋นคั่วที่ขึ้นชื่อเสียดัง โด่งดัง

ประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินการองค์กรแห่งความพอเพียง คือ ข้าราชการทุกคนมีความ ภาคภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมสืบสานพระราชปณิธานและดำเนินรอยตามเบื้องพระยุคลบาทของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รวมทั้งได้สนองนโยบายของกรมราชทัณฑ์ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง สามารถลดรายจ่ายภายในครอบครัว เพราะมีผลผลิตที่ได้จากการดำเนินการมารับประทานได้ ทุกคนในครอบครัวมีความสุข เพราะมีกิจกรรมทำร่วมกัน สุขภาพของข้าราชการดีขึ้นจากการ ได้รับประทานพืชผักปลอดสารพิษ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่เรือนจำดีขึ้น เพราะไม่มีการใช้สารเคมี และเกิดความสามัคคีของข้าราชการ โดยมีการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันผลผลิตและพืชพันธุ์ซึ่งกัน และกัน ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ที่พร้อมจะให้บริการประชาชน โดยปัจจัยที่ทำให้ การดำเนินการประสบความสำเร็จ คือ ข้าราชการทุกคน ร่วมมือ ร่วมใจ และเข้าใจในหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งการจะดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนเกิดจากตัวผู้บัญชาการเอง เพราะเรือนจำอำเภอสี่คิ้วเป็นหน่วยงานภาครัฐ มีสายการบังคับบัญชาที่เกี่ยวข้องกัน เพราะฉะนั้นถ้ามีการเปลี่ยนตัว ผู้บัญชาการเรือนจำคนใหม่ต้องมีความรู้และเข้าใจในเรื่องนี้ด้วย เพราะผู้ได้บังคับบัญชาทุกคน เข้าใจอยู่แล้ว จึงจะทำให้เกิดความยั่งยืน

5.1.2 การสังเคราะห์กรณีศึกษา 14 กรณี

ผลการศึกษาค้นคว้ากรณีศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต พบว่า กรณีศึกษาส่วนใหญ่ให้ข้อมูลในลักษณะเดียวกันว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นนโยบายเน้นหนักของ

กรมราชทัณฑ์โดยผู้บัญชาการเรือนจำเรียกประชุมและแจ้งให้ทราบ แต่จากความเป็นจริงแล้ว เรือนจำอำเภอสีคิ้วได้มีการนำแนวคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้กับเจ้าหน้าที่ข้าราชการก่อนที่ กรมราชทัณฑ์จะมีนโยบายเน้นหนักในเรื่องนี้ โดยเกิดจากการที่เรือนจำอำเภอสีคิ้วอยู่ห่างไกลจาก ชุมชน ทำให้มีความยากลำบากในการที่จะไปซื้อสิ่งของต่าง ๆ ผู้นำจึงมีแนวคิดที่จะประหยัด จึงได้ มีนโยบายในการให้ข้าราชการปลูกผัก เลี้ยงปลาเป็นของตนเอง หลังจากนั้นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ได้มาตรวจราชการ เล็งเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี จึงเกิดแนวคิดหน่วยงานราชการเศรษฐกิจพอเพียงขึ้น

แนวทางและกระบวนการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจพอเพียงให้คงอยู่ในวิถีชีวิตของ ข้าราชการ คือ การทำเป็นแบบอย่างโดยผู้บัญชาการคนปัจจุบันที่ดำเนินการอย่างจริงจัง นับเป็น ปัจจัยที่ทำให้กระบวนการขับเคลื่อนประสบผลสำเร็จ การมีความรู้ความเข้าใจ และเห็นประโยชน์ ของเศรษฐกิจพอเพียง การยอมรับและการสนับสนุนจากครอบครัว ความสามัคคีและการมีส่วนร่วม ของเพื่อนข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ในการดำเนิน โครงการร่วมกัน ซึ่งเมื่อคนหมู่มากที่ปฏิบัติตามแนว เศรษฐกิจพอเพียง ก็ส่งผลทำให้คนหมู่น้อยต้องปฏิบัติตามด้วย การได้ผลผลิตจากเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ความภาคภูมิใจที่ครอบครัวได้รับเกียรติจากหน่วยงานในการ เยี่ยมชม ปรึกษา และชี้แนะต่อผู้อื่น ความพึงพอใจในการเห็นเรือนจำดีขึ้น หลังจากนำแนว เศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้ และได้เป็นตัวอย่างของกรมราชทัณฑ์ ทำให้เกิดความตื่นตัว และสร้าง ความสนใจให้กับข้าราชการเพิ่มมากขึ้น

วิถีชีวิตของข้าราชการเรือนจำอำเภอสีคิ้วเปลี่ยนไปจากต่างคนต่างอยู่ ข้าราชการชายบางคน ใช้ชีวิตแบบฟุ่มเฟือย ไม่เกิดประโยชน์ เช่นชอบดื่มเหล้าในช่วงเวลาเย็น และใช้จ่ายเงินในการซื้อ สินค้าในห้างสรรพสินค้า เปลี่ยนเป็นการใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย โดยการปลูกพืชผัก ปลูกไม้ดอกไม้ ประดับ ทำปุ๋ยอินทรีย์ เลี้ยงปลา เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ เลี้ยงวัวเนื้อ วัวนม และนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยน กันภายหลังที่มีการปรับใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต ทำให้ครอบครัวได้ใช้เวลา ว่างร่วมกัน ส่งผลให้ชีวิตครอบครัวมีความสุขยิ่งขึ้น

ปัญหา อุปสรรค ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นในช่วงแรก เนื่องจากไม่เข้าใจ ในปรัชญา มองเห็นว่าเป็นสิ่งที่เลื่อนลอย แต่เมื่อลงมือปฏิบัติ ทำให้ครอบครัวของข้าราชการใน เรือนจำอำเภอสีคิ้วเริ่มมีความคิดที่จะต่อยอดในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม การมองโลก และเห็นว่า คุณธรรมเป็นเรื่องสำคัญ คุณธรรมต้องนำความรู้ เมื่อลงมือปฏิบัติก็จะทำให้มีความเข้าใจที่ลึกซึ้ง ขึ้นกว่าการพูด การอ่าน หรือการฟังเพียงอย่างเดียว แล้วเมื่อเห็นผล ก็จะมีภาคภูมิใจ รู้สึกว่า เป็นส่วนหนึ่งในชีวิต และเป็นสิ่งที่ไม่เลื่อนลอยอีกต่อไป

ปัจจัยแห่งความล้มเหลว คือ ปัญหาเรื่องดินที่เป็น ดินทรายต้องใช้ปุ๋ยจี้วัวมาปรับหน้าดิน ประกอบกับมีเนื้อที่อย่างจำกัดในการดำเนินการ จิตใจของแต่ละบุคคลไม่มั่นคง โลก ที่เอา

แบบอย่างของผู้อื่นของบุคคลในครอบครัว พร้อมกับสภาพโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ซึ่งกระตุ้นให้คนอยากมีรายได้และเปรียบเทียบประโยชน์ของเศรษฐกิจพอเพียงกับกับกระแสโลก

การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงได้นำไปขยายผลสู่ผู้ต้องขัง โดยมีศูนย์สาธิตองค์กร ความพอเพียงในเรือนจำให้แก่ผู้ต้องขังกองนอก มีวัตถุประสงค์ในการฝึกให้ผู้ต้องขังรู้จักวิธีการ ปลูกผัก เลี้ยงปลา เลี้ยงโคนม นอกจากนี้ยังมีการอบรม ถ่ายทอดวิธีการ ขุดบ่อ เลี้ยงปลา ผลิตปุ๋ย อินทรีย์ ฯลฯ ให้ผู้ต้องขังได้เรียนรู้และนำไปปฏิบัติหลังพ้นโทษ มีการสอนผู้ต้องขังในโอกาส ต่าง ๆ เช่นวันสำคัญ สอนเกี่ยวกับวิธีการใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง การทำปุ๋ย เพาะปลูก ทำปุ๋ย อีเอ็ม การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยจากการนำผลผลิตจากเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในเรือนจำ ส่งผลให้เรือนจำมีความสะอาดมากยิ่งขึ้น ไม่มีกลิ่นเหม็น บุคคลภายนอกให้การ ยอมรับมากขึ้น

สำหรับความยั่งยืนของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงในเรือนจำอำเภอเสี้ยว กรณีศึกษา ส่วนใหญ่เห็นว่า ความยั่งยืนต้องเริ่มมาจากการที่เจ้าหน้าที่ ข้าราชการได้ปฏิบัติ สัมผัส ซึ่งจะทำได้ สามารถค้นหาข้อเท็จจริง เพื่อที่จะได้รู้ประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินการเกี่ยวกับเศรษฐกิจ พอเพียงว่าเกิดประโยชน์กับตนเอง และครอบครัวมากเพียงใด ผู้นำควรทำให้เป็นแบบอย่าง และ ถ่ายทอดให้ผู้ได้บังคับบัญชา ผู้นำจะต้องสนับสนุนผู้ได้บังคับบัญชา และสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ จิตใจ ของแต่ละบุคคลที่จะต้องยึดมั่น เชื่อมมั่น ในสิ่งที่ทำอยู่ ร่วมกันรักษาวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงไว้ ไม่คล้อยตามกระแสวัฒนธรรมแบบบริโภคนิยม เพราะหากเป็นเช่นนั้น ก็จะกลับไปมีวิถีชีวิตแบบเดิม คือ หาเช้า กินค่ำ หนี้สิ้นพันตัว เพราะการไม่รู้จักเพียงพอ ถ้าทุกคนเชื่อมั่นแล้ว ถึงแม้ผู้บังคับบัญชา จะย้ายไปก็จะไม่ส่งผลกระทบต่อใคร ๆ วิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงก็จะดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

5.1.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group)

จากผลการวิจัย พบว่า ทุกคนมีความเข้าใจในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงอยู่บ้างแต่ไม่เข้าใจ ลึกซึ้ง ต่อมาเมื่อได้ศึกษาถึงรายละเอียดจึงรู้ว่าเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการทำให้ตนเองรู้จักการ วางแผนการดำเนินชีวิตของตัวเองในทุกด้าน เพื่อไม่หลงไปตามโลกยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งในอดีต ทุกคนใช้ชีวิตอย่างฟุ้งเฟ้อ ไม่มีกิจกรรมที่ทำร่วมกันภายในครอบครัว ข้าราชการชายพอเลิกงาน ก็จะตั้งวงดื่มเหล้ากัน แต่เมื่อนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ทำให้ทุกคนมีกิจกรรมทำ ร่วมกันภายในครอบครัว และมีหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบที่จะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนทำให้ทุก ครอบครัวเกิดความอบอุ่นและมีความสุขมากขึ้น สิ่งที่โน้มน้าวให้ทุกคนพร้อมใจกันดำรงชีวิตตาม ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ตัวผู้นำทำเป็นแบบอย่างด้วยตัวเอง พร้อมทั้งอุทิศพื้นที่ในบ้านพักให้

เป็นลานกิจกรรมของทุกคนในเรือนจำ การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัว คือ ทำให้ทุกคนมีจิตสำนึกที่ต้องการทำด้วยตัวเอง ไม่มีการบังคับให้ทำ

ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดความสำเร็จ คือ ผู้นำ ที่ทำตนเองเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา พร้อมทั้งช่วยชี้แนะและแก้ไขปัญหให้กับเจ้าหน้าที่ทุกคน ไม่ทอดทิ้งผู้ใต้บังคับบัญชา และทุกคนร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกันไม่ทอดทิ้งกันของทุกคนในชุมชน ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดความล้มเหลว คือ ตัวผู้ปฏิบัติไม่มีความตั้งใจอย่างแท้จริงที่จะดำเนินชีวิตแบบพอเพียง

การพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนในหมู่บ้านข้าราชการเศรษฐกิจพอเพียงอำเภอสีบัว ขึ้นอยู่กับความร่วมมือร่วมใจของทุกคนที่ต้องการจะรักษาวิถีชีวิตแบบนี้ไว้ ไม่ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้บัญชาการเรือนจำก็ตาม ซึ่งทุกคนมีความเห็นตรงกันยังมีความต้องการการสนับสนุนทั้งจากกรมราชทัณฑ์และเรือนจำเองด้วย

5.2 อภิปรายผล

จากผลการศึกษาดังกล่าว ผู้ศึกษานำประเด็นที่สำคัญมาอภิปรายผล โดยเทียบกับแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

ผลการศึกษา ที่พบว่า แนวทางและกระบวนการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจพอเพียงให้คงอยู่ในวิถีชีวิตของข้าราชการ คือ การทำเป็นแบบอย่างโดยผู้บัญชาการคนปัจจุบันที่ดำเนินการอย่างจริงจัง นับเป็นปัจจัยที่ทำให้กระบวนการขับเคลื่อนประสบผลสำเร็จนั้น สอดคล้องกับหลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง ที่กล่าวว่า การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ จะทำให้เกิดทั้งวิธีการพัฒนา และผลของการพัฒนาที่สมดุล และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ความพอเพียงเป็นทั้งวิธีการที่คำนึงถึงความสมดุลพอประมาณอย่างมีเหตุผลและการสร้างภูมิคุ้มกันที่เหมาะสม ในขณะที่เดียวกันก็นำไปสู่ผลของการกระทำที่ก่อให้เกิดความสมดุล และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

ความสมดุลและความพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง หมายถึง ความสมดุลในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และความรู้/เทคโนโลยี ในขณะที่เดียวกันความสมดุลของการกระทำทั้งเหตุและผลที่เกิดขึ้นในมิติของเวลาจะนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาหรือการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องของทุนในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางสิ่งแวดล้อม ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ความพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ผลกระทบจากด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอก

หลักการเศรษฐกิจพอเพียงนั้น โดยแท้จริงแล้วมิใช่มีวงจำกัดอยู่เฉพาะด้านเศรษฐกิจ หากแต่ครอบคลุมทุกส่วนของการดำรงชีวิตของคนในสังคม ดังคำอธิบายลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่ว่า

“เศรษฐกิจพอเพียง ไม่เน้นเอาเงินเป็นตัวตั้ง แต่เน้นที่
ความเป็นผู้เจริญทุกด้าน เช่น การพึ่งตนเอง ความเพียร ความประหยัด
ความมีเหตุผล ความพอประมาณ หรือมัชฌิมาปฏิปทา การต้องใช้
ความรู้ การมีสติ การมีปัญญา โดยสรุป ต้องมีความถูกต้องในทุก ๆ
ด้าน แม้ใช้คำว่าเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่เป็นวิถีชีวิต
แห่งความพอเพียง เป็นเศรษฐกิจธรรมเนียม เป็นเศรษฐกิจวัฒนธรรม
เป็นวิถีชีวิตที่มีศีลธรรม อันนำไปสู่สภาวะ ความสมดุลเป็นธรรม และ
ความร่วมมือ เป็นสุข” (ประเวศ วะสี, 2547)

สำหรับปัจจัยที่หนุนเสริมให้ประสบความสำเร็จ ที่พบว่า เกิดจากข้าราชการของเรือนจำ
อำเภอสีคิ้ว มีความตระหนักรู้ว่าการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเดินตามรอยเบื้องยุคลบาท
ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การยอมรับและการสนับสนุนจากครอบครัว ความสามัคคีและ
การมีส่วนร่วมของเพื่อนข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ ในการดำเนินโครงการร่วมกัน การได้
ผลผลิตจากเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ความภาคภูมิใจที่ครอบครัว
ได้รับเกียรติจากหน่วยงานในการเยี่ยมชม ปรึกษา และชี้แนะต่อผู้อื่น ความพึงพอใจในการเห็น
เรือนจำดีขึ้น และการได้เป็นตัวอย่างของกรมราชทัณฑ์ให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในกรมราชทัณฑ์
และหน่วยงานภายนอกมาศึกษาดูงานนั้น ความสำเร็จนี้เกิดจากการนำแนวทางหรือยุทธวิธีในการ
ขับเคลื่อนอย่างเป็นขั้นตอนและชัดเจน ตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้
คำแนะนำไว้ 3 ประการ คือ

1. การเชื่อมโยงกลุ่มหรือบุคคลที่มีการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงที่มี
อยู่ในปัจจุบัน เพื่อสร้างแกนเครือข่ายขับเคลื่อนในการสานต่อองค์ความรู้ และรวมพลังเครือข่ายใน
การดำเนินกิจกรรมไปในทิศทางเดียวกัน โดยการเชื่อมโยงเครือข่ายนี้ภายในบ้านพักข้าราชการใน
เรือนจำได้นำไปสู่การสร้างกระแสเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มย่อย ๆ ที่มีความหลากหลาย มีการ
แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในการเพาะปลูกพืชต่างๆรวมทั้งการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่าง

ครอบครัวที่ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งส่งผลกระทบต่อไปยังครอบครัวอื่น ๆ ให้ไม่ได้มีวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

2. การพัฒนาแนวคิดให้ชัดเจน โดยการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาที่มีหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทาง เพื่อนำไปสู่การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงมากยิ่งขึ้น ในเรื่องจำอาเภอสิคี่วมีการพัฒนาแนวคิด สร้างองค์ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างมากในระยะเริ่มต้น โดยการนำผู้มีความรู้มาสอนและมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ทำให้ครอบครัวของข้าราชการมีความเข้าใจ และมีความมั่นใจในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยสร้างและเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกภาคส่วน ได้มีประสบการณ์ที่จะผ่านกระบวนการไตร่ตรองและเรียนรู้จากการปฏิบัติ เพื่อตระหนักถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบแนวคิดและพื้นฐานในการดำเนินชีวิตควบคู่ไปกับการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่พลังศรัทธาและฉันทามติเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในสังคม แนวทางนี้มีความชัดเจนเป็นอย่างมากในกลุ่มครอบครัวข้าราชการเรื่อนจำอาเภอสิคี่วที่มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ซึ่งพบว่ากรดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ครอบครัวอบอุ่น รายจ่ายในครอบครัวลดลง ทำให้สมาชิกในครอบครัวเกิดความศรัทธาและต้องการที่จะดำเนินวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานปรัชญานี้กับคนทุกระดับ ไม่ใช่กับชาวนาอย่างเดียวน ในภาคประชาสังคม ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ไปจนถึงระดับชุมชน ต้องรู้จักความพอดี พอเพียง ความมีเหตุมีผล ระบบภูมิคุ้มกันที่ปวงต้อง โยงกับคุณธรรม และถือป็นปรัชญาหลัก ถ้าจะเอาปรัชญาไปปฏิบัติก็ต้องขบคิดให้เหมาะสมกับอาชีพของแต่ละคน แนวทางเช่นนี้ ผู้บัญชาการเรื่อนจำอาเภอสิคี่วได้นำไปปรับใช้กับข้าราชการของเรื่อนจำให้ทั้งด้านชีวิตการทำงาน และชีวิตครอบครัว ให้มีความพอดี ดำรงฐานะให้เหมาะสม มีบ้านแต่พอดี ขยันทำงานพึ่งตนเอง โดยไม่พึ่งคนอื่นมากเกินไป ซึ่งถ้าไม่พึ่งเพื่อ ก็ลดปัญหาการคอร์รัปชันได้อีกด้วย

ส่วนปัจจัยเสี่ยงต่อความยั่งยืน พบว่า ปัญหา อุปสรรคของการดำเนินวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การเอาแบบอย่างผู้อื่นของบุคคลภายในครอบครัว ทำให้เกิดความท้อแท้ทำให้การดำเนินโครงการไม่ต่อเนื่องและสภาพโลกาภิวัตน์ที่กระตุ้นให้คนอยากมีรายได้ซึ่งเป็นแรงจูงใจที่จะทำให้ล้มเหลวได้นั้น ตรงกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2540 ที่ว่า

“การเป็นเสือนั้น ไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรापอดอยู่ พอกิน และมีเศรษฐกิจความเป็นอยู่แบบพอดอยู่พอกิน อุ่มชูตัวเองได้ให้มีความพอเพียงกับตนเอง”

การเป็นสื่อตามพระราชดำรัสดังกล่าวหมายถึงการพัฒนาประเทศตามกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า ไม่สำคัญ แต่การมีเศรษฐกิจแบบพอเพียง พออยู่ พอกิน สำคัญกว่า พระราชดำรัสนี้ สอดคล้องกับพระราชดำรัสของพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ที่ได้เสด็จทรงปาฐกถาเรื่อง “ประเทศไทยในกระแสโลกาภิวัตน์” ในการเปิดสัมมนาเฉลิมพระเกียรติ ที่อาคารวิทยทัศน์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2550 ผู้วิจัย เห็นว่าปาฐกถาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการเร่งรัดพัฒนาประเทศตามกระแสโลกาภิวัตน์ จะเป็นปัญหากับการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงมีพระราชดำรัสว่า

“กระแสโลกาภิวัตน์เริ่มต้นด้วยภัยด้านบวก แต่จบลงด้วยภาพด้านตรงข้าม จึงอุดมไปด้วย สีสันน่าจับตา และได้กลายเป็นหนึ่งหน้าของตำนานที่คนชายขอบ รัฐชายขอบหรือแม่กระทั่งผู้ที่คิดต่างออกไปจากกระแสหลักในด้านต่าง ๆ เริ่มทวงถามหาพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นและบทบาทรัฐไทย สังคมไทย ชุมชนไทย และคนไทยที่กำลังประสบกับเหตุการณ์ในลักษณะเช่นนี้ ข้าพเจ้าคิดว่า นี่คือช่วงเวลาอันเหมาะสมที่ไทยเราจะเคลื่อนตัวให้ช้าลงเพื่อแสวงหาโอกาสในการพิจารณาบริบทภายนอก ทั้งเพื่อการหลีกเลี่ยงกระแสบางอย่างที่จะขบขันให้ภาวะด้านลบเด่นชัดยิ่งขึ้น และสำหรับกรณีที่มีอาจจะหลีกเลี่ยงได้จริง ๆ การเคลื่อนตัว ช้าลง อาจจะเป็นหนทางให้เราได้มีโอกาสเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้ดียิ่งขึ้น ไม่เพียงเท่านั้น จังหวะเคลื่อนที่ช้าลงจะเป็นการเปิดโอกาสให้ไทยได้พิจารณาและทบทวนตัวเองอย่างจริงจังว่า สิ่งใดคือจุดอ่อนที่จะต้องแก้ไข และสิ่งใดคือจุดแข็งที่จะเป็นทางออก เป็นเรื่องที่น่ายินดีที่ แม่ไทยจะเผชิญกับกระแสด้านลบค่อนข้างรุนแรง แต่เราก็ยังสามารถหยั่งยืนอยู่ได้ เพราะพอจะมองเห็นทางออกประการหนึ่งที่ไทยพอจะใช้เสริมโยความแกร่งได้ด้วยตนเอง เพื่อลดความเสี่ยงจากการปะทะกับกระแสต่าง ๆ อย่างรุนแรง เนื่องด้วยที่ผ่านมานั้น ไทยเราพึ่งพิงภายนอกมากเกินไป”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และของพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา เป็นการเตือนสติคนไทยมิให้หลงใหลไปกับกระแสภายนอกจนลืมมองถึงวิถีชีวิตแบบพอเพียงที่ทำให้ชุมชน สังคม และประเทศไทยอยู่มาได้อย่างมั่นคง เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ให้แนวทางการดำรงชีวิต และการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับให้รู้จักความพอประมาณ และความมีเหตุผล โดยมุ่งเน้นให้เกิดความเรียบง่ายในการดำเนินชีวิต เป็นการขัดเกลา และสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ให้รู้จักดำรงตนด้วยความอดทน พากเพียร รู้จักใช้สติปัญญา และความรอบคอบในการพิจารณาลัทธิบริโภคนิยม อันเป็นบ่อเกิดของความฟุ้งเฟ้อ สรุ่ยสร่าย อันเป็นเหตุให้กระแสด้านลบของโลกาภิวัตน์ปรากฏอย่างชัดเจนในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา และยังคงส่งผลอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน เศรษฐกิจพอเพียงยังเปิดโอกาสให้สังคมไทยได้ใช้เวลาในการพิจารณาภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งครั้ง

หนึ่งเคยได้รับการมองเสมือนหนึ่งว่าเป็นภูมิปัญญาชาวยุโรป ให้ได้รับการยอมรับจนมีพื้นที่ขึ้นอย่างสง่างามได้ในสังคม”

นอกจากนี้ในการสัมมนาเรื่อง “การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน” ที่จัดขึ้นโดยกลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (2545 : 17 - 34) ได้กล่าวถึงอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีต่อการพัฒนาประเทศไทยโดยได้สรุปว่า กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้สังคมโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แม้กระทั่งในประเทศไทยได้มีการเปิดรับเอาแนวความคิด แนวทางการพัฒนา และค่านิยมต่าง ๆ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับวัตถุนิยมเข้ามาในประเทศไทย โดยไม่ผ่านการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาและเกิดการเอารัดเอาเปรียบขึ้นในสังคม มีการรับเอาค่านิยมการบริโภคที่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง อันจะนำไปสู่การทำลายทรัพยากรอย่างไม่รู้เท่าทัน ได้ในที่สุด

จึงอาจสรุปได้ว่า การเร่งรัดพัฒนาประเทศตามกระแสโลกาภิวัตน์ นอกจากจะเกิดปัญหากับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของประเทศโดยส่วนรวมแล้ว ยังมีผลกระทบต่อค่านิยมวัฒนธรรมหรือวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อการดำเนินวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของครอบครัวข้าราชการในเรือนจำอำเภอเสียมะคังด้วย หากแนวคิด และอุดมการณ์ไม่มั่นคง หรือขาดการสร้างภูมิคุ้มกัน จะเป็นอุปสรรคต่อการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตแบบพอเพียงอย่างแน่นอน

ในส่วนการปลูกฝังเรื่องการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้นำไปขยายผลสู่ผู้ต้องขัง โดยมีศูนย์สาธิตองค์กรความพอเพียงในเรือนจำให้แก่ผู้ต้องขังกองนอก ฝึกให้ผู้ต้องขังรู้จักวิธีการปลูกผัก เลี้ยงปลา เลี้ยงโคนม เพื่อให้ผู้ต้องขังได้เรียนรู้และนำไปปฏิบัติหลังพ้นโทษนั้น สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการเกิดองค์ความรู้ใหม่หรือนวัตกรรม (Innovation) ของ Everelt M. Rogers ซึ่งกล่าวว่า การเผยแพร่แนวคิดใหม่ ๆ ในระยะเริ่มต้นอาจจะยังไม่เป็นที่ยอมรับ Roger ได้เสนอกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมว่าประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ (1) ขั้นความรู้ คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักการรวมไปถึงการรับรู้ถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากนวัตกรรมนั้น (2) ขั้นความรู้สึก เป็นขั้นที่บุคคลเกิดความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบนวัตกรรมนั้นหลังจากได้ศึกษาหาความรู้แล้ว (3) ขั้นตัดสินใจ เป็นการตัดสินใจระหว่างทางเลือก 2 ทาง คือ การยอมรับ หรือไม่ยอมรับที่จะทดลอง (4) ขั้นสนับสนุน เป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นหลังจากตัดสินใจ ซึ่งบุคคลนั้นจะพิจารณาต่อว่าจะใช้นวัตกรรมต่อไปหรือหยุดการใช้นวัตกรรม และ (5) ขั้นยืนยัน ในขั้นนี้บุคคลจะแสวงหาข้อมูลเพื่อยืนยันผลการตัดสินใจ หากพบข้อขัดแย้งบางอย่างอาจทำให้เปลี่ยนความตั้งใจจากเดิมที่เคยยอมรับมาเป็นไม่ยอมรับ หรือจากการไม่ยอมรับมาเป็นยอมรับได้ เมื่อผ่านกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม

แล้ว ทำให้เกิดบุคคลขึ้น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ยอมรับกับกลุ่มไม่ยอมรับ อย่างไรก็ตามผู้ที่ตัดสินใจยอมรับอาจเปลี่ยนใจไม่ยอมรับในภายหลังได้และผู้ที่ตัดสินใจไม่ยอมรับก็อาจเปลี่ยนใจมายอมรับได้เช่นกัน ทฤษฎีของ Rogers อธิบายการเผยแพร่แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในกลุ่มข้าราชการและกลุ่มผู้ต้องขังได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ต้องขังนั้น การสอนโดยการฝึกปฏิบัติจริง อาจจะทำให้ผู้ต้องขังอยู่ในขั้น 2 ขั้นตอนแรก คือ ขั้นตอนของความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงรวมถึงการรับรู้ถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และขั้นความรู้สึก คือ ขั้นที่ผู้ต้องขังจะเกิดความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบการมีวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง แต่ในขั้นตอนต่อ ๆ ไป คือ ขั้นที่ 3 คือ ขั้นตัดสินใจว่าจะทำหรือไม่ทำหลังจากพ้นโทษ รวมทั้งขั้นที่ 4 คือ ขั้นสนับสนุน และขั้นที่ 5 คือ ขั้นยืนยันว่าจะมีวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแน่นอนนั้น ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้เพราะเป็นขั้นตอนที่ยังไม่เกิดขึ้นเนื่องจากผู้ต้องขังยังอยู่ในเรือนจำ อย่างไรก็ตาม การทำให้ผู้ต้องขังมีความมั่นใจมากยิ่งขึ้นควรใช้แนวคิด การทบทวนหลังปฏิบัติการ (After Action Review) ซึ่งมีความเชื่อโดยพื้นฐานว่าในการดำเนินโครงการพัฒนา เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมวิธีคิดและระบบคุณค่านั้น จะต้องมีการเรียนรู้บทเรียนจากอดีต เพื่อที่จะปรับปรุงให้ดีขึ้น การทบทวนหลังปฏิบัติการปลูกผักเลี้ยงปลา เลี้ยงโคนม เพื่อให้ผู้ต้องขังได้เรียนรู้และนำไปปฏิบัติหลังพ้นโทษนั้น จะทำให้ผู้ต้องขังมีความเข้าใจที่ลึกซึ้งถึงประโยชน์ที่ได้รับ ซึ่งจะมีส่วนช่วยเสริมให้ผู้ต้องขังตัดสินใจดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงได้หลังจากพ้นโทษ

ในเรื่องความยั่งยืน พบว่า สิ่งที่สำคัญมากที่สุด คือ จิตใจของแต่ละบุคคลที่จะต้องยึดมั่นเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำอยู่ ซึ่งถ้าทุกคนเชื่อมั่นแล้ว การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงก็จะมีคามยั่งยืน โดยต้องเริ่มจากเจ้าหน้าที่ข้าราชการได้ปฏิบัติ สัมผัส ซึ่งจะทำได้สามารถค้นหาข้อเท็จจริงเพื่อที่จะได้รู้ประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงว่าเกิดประโยชน์กับตนเอง ครอบครัวมากน้อยเพียงใด ผู้นำองค์กรควรเป็นแบบอย่าง และถ่ายทอดให้ผู้บังคับบัญชาและหน่วยงานอื่น รวมถึงชุมชนต่าง ๆ นำไปดำเนินการตามได้ โดยถึงแม้ว่าผู้บังคับบัญชาจะย้ายไปก็จะไม่ส่งผลกระทบใด ๆ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ซึ่งเป็นการจัดการความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ที่ทำให้เกิดความเชื่อ เจตคติของแต่ละบุคคล ความรู้ประเภทนี้ถือเป็นความรู้ไม่เป็นทางการ แต่สามารถแลกเปลี่ยนหรือนำมาเล่าสู่กันฟังได้ สามารถถ่ายทอดแบ่งปันความรู้ และสามารถสังเกตและเลียนแบบได้ ซึ่งเรือนจำอำเภอสีคิ้วต้องพยายามปรับเปลี่ยนความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่มีอยู่ในครอบครัวข้าราชการ (Tacit Knowledge) ให้เป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) และให้เป็นความรู้ที่ฝังกับองค์กร (Embedded Knowledge) โดยไม่มีการยึดติดกับตัวบุคคล

5.3 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของข้าราชการ : ศึกษาเฉพาะกรณี เรือ่นจำอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา” ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะต่อการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กรมราชทัณฑ์ควรมีนโยบายส่งเสริมให้มีเรือนจำหรือทัณฑสถานที่เป็นศูนย์กลางในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในแต่ละภาค เพื่อให้เรือนจำในเขตได้เข้ามาดูงาน และทุกเขตควรมีเรือนจำนำร่องในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนี้

2. กรมราชทัณฑ์ควรมีนโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในเรือนจำทั่วประเทศ โดยใช้แนวคิดการพัฒนาแบบองค์รวม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของการใช้ทุน 3 ด้าน ที่มีอยู่ในเรือนจำอย่างสมดุลกัน ได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากร โดยให้เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่น ซึ่งก็สามารถสร้างเครือข่ายแห่งความร่วมมือ ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเรือนจำต่าง ๆ ได้ อันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนร่วมกันต่อไป

3. กรมราชทัณฑ์ควรมีนโยบายให้ผู้บัญชาการเรือนจำทุกแห่งได้ให้ความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญในการนำนโยบายขององค์กรแห่งความพอเพียงไปปฏิบัติ โดยทำความเข้าใจร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ในองค์กรเพื่อร่วมกันคิด แสวงหาแนวทางการดำเนินงานในรูปแบบเฉพาะของแต่ละแห่ง

4. หากมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำองค์กร ผู้นำที่เข้ามาบริหารต้องสานต่อนโยบายในการดำเนินงานองค์กรแห่งความพอเพียง ให้คงอยู่กับเรือนจำและทัณฑสถานทุกแห่ง เพื่อความยั่งยืนของการดำเนินงานอันจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาบุคลากรของประเทศให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ

5.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. กรมราชทัณฑ์ควรส่งเสริมการขับเคลื่อนองค์กรแห่งความพอเพียงในเรือนจำโดยต้องให้มีการปฏิบัติเกิดขึ้นจริงก่อน เพื่อให้เกิดความเชื่อถือศรัทธา และควรมีการประชุมหารือกันเป็นประจำ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในทิศทางเดียวกันซึ่งควรเริ่มที่ตัวผู้นำก่อน โดยเริ่มต้นให้ผู้บัญชาการเรือนจำทำก่อนแล้วค่อย ๆ ขยายออกไปให้ทำกันทั้งองค์กรต่อไป

2. เรือนจำที่ประสบความสำเร็จในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงในระดับหนึ่งแล้วควรมีส่วนช่วยให้ความรู้ และพัฒนาศักยภาพของชุมชนรอบข้างในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดยสอนคนในชุมชนให้รู้จักตนเอง มีศักยภาพในการเรียนรู้ รู้จักทุนเศรษฐกิจ และทุนทางสังคม ของชุมชนตนเอง ซึ่งจะมีส่วนช่วยให้คนในชุมชนสามารถวิเคราะห์ ทำความเข้าใจกับผลกระทบ ของกระแสทุนนิยมที่มีต่อชุมชนในทุกระดับ เพื่อให้ชุมชนมีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทัน และไม่ตกหลุม พรางของโลกาภิวัตน์

3. ควรมีการริเริ่มกิจกรรมต่างๆ ที่ให้เจ้าหน้าที่ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น เพื่อให้กิจกรรมเป็นไปตามความต้องการที่แท้จริงของเจ้าหน้าที่ และควรมีการติดตาม ประเมินผลการดำเนินการอย่างต่อเนื่องเป็นประจำสม่ำเสมอ

4. ควรให้เด็กทุกคนภายในชุมชนข้าราชการเศรษฐกิจพอเพียงมีส่วนร่วมในกิจกรรม ต่าง ๆ ของครอบครัวและของชุมชนด้วย เพื่อเป็นสร้างนิสัยและจิตสำนึกให้ทุกคนมีความรู้และรู้จัก การวางแผนการดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

5.3.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยประเมินผลการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ขยายไปยังกลุ่ม ผู้ต้องขังว่า ได้ก่อให้เกิดผลต่อผู้ต้องขัง และจะทำให้ผู้ต้องขังนำไปปฏิบัติหลังพ้นโทษได้จริง หรือไม่

2. ควรมีการวิจัยเรื่องผลกระทบของการเปลี่ยนผู้บัญชาการเรือนจำอำเภอสีคิ้วที่เป็น ผู้บุกเบิก ซึ่งปัจจุบันนี้ได้ย้ายไปปฏิบัติราชการที่เรือนจำอื่นว่า เศรษฐกิจพอเพียงในหมู่บ้าน ข้าราชการเรือนจำอำเภอสีคิ้วจะมีความยั่งยืนจริงหรือไม่

3. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของเยาวชนภายในครอบครัวว่า ได้ก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงต่อตัวเยาวชนทั้งก่อน และหลังการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ใน ชีวิตประจำวันได้จริงหรือไม่